

ZEYLAİ, Abdullah b. Yûsuf

bi-hî Naşbî'r-râye" başlıklı makalesi (*Havliyyetü Külliyyeti Uşûli'd-dîn*, sy. 13, Kahire 1416/1996, s. 325-362) sayılabilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdullah b. Yûsuf ez-Zeylaî, *Naşbü'r-râye*, I, 59, 181, 297; II, 10, 86; III, 27; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber* (nşr. Sâlih Mehdî Abbas), Beyrut 1409/1989, s. 56; Makrîzî, *es-Sülûk li-ma'rîfeti düveli'l-mülûk* (nşr. M. Abdülkâdir Atâ), Beyrut 1417/1997, IV, 258; İbn Hacer el-Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Beyrut, ts. (Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî), II, 310; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire* (nşr. M. Hüseyin Şemseddin), Beyrut 1413/1992, XI, 9; Takıyyüddin İbn Fehd, *Lahzû'l-el-hâz* (*Zeylû Tezkireti'l-huffâz li'z-Zehabi* içinde, nşr. M. Zâhid Kevserî), Dimaşk 1347, s. 129; Süyûtî, *Hüsnü'l-muḥâḍara*, I, 359; a.m.f., *Ṭabakâtü'l-huffâz* (Lecne), s. 535; a.m.f., *Zeylû Ṭabakâti'l-huffâz* (*Zeylû Tezkireti'l-huffâz li'z-Zehabi* içinde, nşr. M. Zâhid Kevserî), Dimaşk 1347, s. 363; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 228-229; Şevkânî, *el-Bedrü't-tâi'î*, Beyrut 1418/1998, I, 277; Muhammed Avvâme, *Dirâse hadîşiyye muḳârene li-Naşbî'r-râye ve Fetḥi'l-kadir ve Münyeti'l-elma'i*, Beyrut 1418/1997, tür.yer.; Mehmet Aykaç, "Evfât", *DİA*, XI, 518; M. Yaşar Kandemir, "İbn Hacer el-Askalânî", a.e., XIX, 522.

EBUBEKİR SİFİL

ZEYLAİ, Osman b. Ali

(عثمان بن علي الزبلي)

Ebü Muhammed Fahrüddin Osmân b. Ali b. Mihcen b. Yûnus es-Sûfî el-Bârî ez-Zeylaî (ö. 743/1343)

Hanefî fakihî.

Hayatına dair yeterli bilgi yoktur. Bazı kaynaklarda künyesi Ebü Amr diye kaydedilmektedir. Doğum yeri olan Zeyla', Kızıldeniz kıyısında bir liman ve özellikle Afrika'nın doğusu ile güneyinde İslâm'ın ilk yayıldığı ticaret şehirlerinden biri olup değişik yerlerden gelen hacıların yola çıkmadan önce uğradığı bir merkez ve farklı kültürlerin kaynaşma imkânı bulunduğu bir kavşak noktasıdır. Bu sebeple Zeyla' ve civarında Şâfiî, Hanefî ve Mâlikî mezhepleri bir arada yaşamış ve gelişmelerini sürdürmüştür (Hussein Ahmed, s. 65). Bu çevrede değişik fıkıh mezheplerinin varlık sebeplerinden biri de bölge halkının başta Yemen, Hicaz ve Mısır olmak üzere İslâm dünyasının değişik yerlerine gidip öğrenim görmesidir. Hanefî mezhebinin yaygın olduğu bir muhitte yetişen Zeylaî 705 (1305) yılında gittiği Kahire'de akranları arasında ilmiyle temayüz etti. Âşûriyye'de, Devâdâriyye'de ve Karâfe'deki Türbetü'l-Mes'ûdiyye'de ders verdi. Dönemin Hanefî kadıları onun görüşle-

rine ve fetvalarına önem verirdi. Hayatını Kahire'de geçirdi; öğretim ve fetva çalışmalarının yanı sıra telifle meşgul oldu. Kaynaklarda Kahire'de bulunduğu süre içerisinde fıkıh ilmini yaydığı ve insanların kendisinden çok yararlandığı ifade edilir. Öğrencileri arasında İbnü's-Sâiğ ez-Zümürüfî ve Abdullah b. Yûsuf ez-Zeylaî'nin adları anılır. 743 yılının Ramazan ayında (Şubat 1343) vefat eden Zeylaî, Karâfe Mezarlığı'nda asaptan Ukbe b. Amir'in kabrinin bulunduğu bölgede defnedildi.

Eserleri. Zeylaî'nin günümüze ulaşan ve kendisine şöhret kazandıran tek eseri *Tebyînü'l-hakâ'ik* olup Neseffî'nin Hanefî literatüründe muteber metinlerden biri kabul edilen *Kenzü'd-dekâ'ik*'i üzerine yazılmış önemli şerhlerden biridir. Aynı eser için bir şerh kaleme alan ve Zeylaî'ye sık sık atıflarda bulunarak onu "Şârih" diye anan İbn Nuceym de (*el-Bahrü'r-râ'ik*, I, 7, 12, 20, 134, 235) *Kenzü'd-dekâ'ik* şerhlerinin en mükemmelinin *Tebyînü'l-hakâ'ik* olduğunu belirtir (a.g.e., I, 2). Zeylaî, küçük hacimli *Kenzü'd-dekâ'ik*'in bütün fıkıh konularını içerdiğine işaret ettikten sonra kendisinin bu esere orta uzunlukta bir şerh yazıp kapalı ifadelerini ve hükümlerin illetlerini açıklamak, fürûa dair bazı örneklerle meseleleri daha ayrıntılı biçimde ele almak istediğini ve eserde mevcut incelikleri ortaya çıkarmayı amaçladığı için şerhine *Tebyînü'l-hakâ'ik* adını verdiğini belirtir (*Tebyînü'l-hakâ'ik*, I, 29). İlk dönemlerden itibaren muteber kabul edilen ve Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulan eser (Yakuboğlu, s. 151) günümüzde de önemli bir başvuru kaynağıdır. Zeylaî eserinde Hanefî fakihlerinin yanı sıra başta İmam Şâfiî, Mâlik, Ahmed b. Hanbel, İbn Ebü Leylâ, Evzâi, Zührî, Hasan-ı Basrî, İkrime el-Berberî, İbn Şübrûme, İbrâhim en-Nehâf gibi müctehidler olmak üzere Zâhirîler, Şîa ve Hâricîler'in görüşlerine de yer vermiş, incelediği meselelerde Hanefî mezhebinin görüşünün tutarlılığını naklî ve akfî delillerle ortaya koymaya çalışmıştır. Hanefî müctehidlerinin görüşleri arasında tercihlerde bulunmuş, benimsemediği görüşü delilleriyle beraber ele alıp niçin tercih edilmediğini anlatmıştır. Zeylaî sadece ilk dönem Hanefî müctehidlerinin fikirlerini aktarmakla yetinmemiş, sonraki dönemlerde mezhep içerisinde âlimlerin çeşitli konularla ilgili görüşlerini de aktarmıştır. Kitabın değişik yerlerinde fakihler tarafından mezhep imamlarının yanlış yorumlanan görüşlerini tashih etmesi, zaman zaman Neseffî'yi de eleş-

tirmesi onun ilmî titizliğini belirtmesi açısından önemlidir. Ebü'l-Abbâs Şehâbeddin Ahmed b. Muhammed eş-Şelebî, Muhammed b. Muhammed el-Hasenî (*el-'Akâ'ik 'alâ Tebyîni'l-hakâ'ik*), Muhammed Kerîmullah b. Lutfullah el-Fârûkî ed-Dihlevî (Brockelmann, *GAL*, II, 251) ve Muhammed Emin b. Hasan el-Mirganî el-Mekkî (Dârü'l-kütübî'l-Misriyye, nr. 427; bk. Abdullah Muhammed el-Habeşî, III, 1483) bu esere hâşiye yazmıştır. Cemâleddin Yûsuf b. Mahmûd er-Râzî ez-Zahrânî, *Keşfü'r-rekâ'ik fi şerḥi Kenzi'd-dekâ'ik*'i Zeylaî'nin şerhinden özetleyerek yazmış (*Fihristü'l-Kütübḥâneti'l-Hidiviyye*, III, 103; eserin yazma nüshaları için ayrıca bk. Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 926; Arberry, II, 85), kitap bazı kütüphane kayıtlarında *Tebyînü'l-hakâ'ik*'in muhtasarı şeklinde kaydedilmiştir (Beyazıt Devlet Ktp., Bayezid, nr. 2090, 2441; Veliyyüddin Efendi, nr. 1209; krş. *Keşfü'z-zunûn*, II, 1516). Çeşitli baskıları bulunan *Tebyînü'l-hakâ'ik* (Leknev 1302; I-VI, Kahire 1303; I-VI, Bulak 1313-1315, Ahmed eş-Şelebî'nin hâşiyesiyle) Ahmed İzzet İnâyet tarafından neşredilmiştir (I-VII, Beyrut 1420/2000, adı geçen hâşiye ile birlikte). Kaynaklarda Zeylaî'nin ayrıca *Şerḥu'l-Câmi'i'l-kebir*, *Şerḥu'l-Muḥtâr li'l-Mevsûli*, *Be-reketü'l-kelâm 'alâ eḥâdisi'l-aḥkâmi'l-vâkı'a fi'l-Hidâye ve sâ'iri'l-kütübî'l-Hanefiyye* adlı eserleri olduğu belirtilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Osman b. Ali ez-Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâ'ik* (nşr. Ahmed İzzet İnâyet), Beyrut 1420/2000; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-muḍiyye*, II, 519, 520; İbn Kutubogâ, *Tâcü't-terâcim* (nşr. M. Hayr Ramazan Yûsuf), Dimaşk 1413/1992, s. 204; Süyûtî, *Hüsnü'l-muḥâḍara*, I, 470; Taşköprizâde, *Miftâḥu's-sa'ade*, Haydarâbâd 1980, II, 147; a.m.f., *Ṭabakâtü'l-fuḳahâ'* (nşr. Ahmed Neyle), Musul 1961, s. 125; İbn Nuceym, *el-Bahrü'r-râ'ik*, I, 2, 7, 12, 20, 134, 235; *Keşfü'z-zunûn*, I, 569; II, 1515, 1516; *Fihristü'l-Kütübḥâneti'l-Hidiviyye*, III, 103; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, Kahire 1324, s. 115-116, 230; Ali Paşa Mübârek, *el-Hitâtü'l-Tevfikîyye*, Kahire 1990, VIII, 15, 16; Serkis, *Mu'cem*, I, 988; Brockelmann, *GAL*, II, 94, 251; *Suppl.*, II, 86, 265; *Hediyetü'l-ârifin*, I, 655; A. J. Arberry, *The Chester Beatty Library: A Handlist of the Arabic Manuscripts*, Dublin 1956, II, 85; J. S. Trimmingham, *Islam in Ethiopia*, London 1965, s. 62, 232-233; Abdülvehhâb İbrâhim Ebü Süleyman, *Kitâbetü'l-baḥşî'l-ilmî*, Cidde 1413/1993, I, 279; Hussein Ahmed, *Islam in Nineteenth-Century Wallo, Ethiopia: Revival, Reform and Reaction*, Leiden 2001, s. 56-57, 60, 65; Abdullah Muhammed el-Habeşî, *Câmi'i's-şürûḥ ve'l-havâşî*, Ebüzâbi 1425/2004, II, 737; III, 1482-1483, 1570; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, Ankara 2006, s. 79; Kenan Yakuboğlu, *Osmanlı Medrese Eğitimi ve Felsefesi*, İstanbul 2006, s. 151; Ya'akov Meron, "The Development of Legal Thought in Hanafi

Texts", *St.I*, sy. 30 (1969), s. 114; Ahmet Kavas, "Doğu Afrika Sahilinde Osmanlı Hakimiyeti: Kuzey Somali'de Zeyla İskelesinin Konumu (1265-1334/1849-1916)", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, sy. 5 (2001), s. 109-134.

NECMETTİN KIZILKAYA

ZEYLAİYYE

(الزَيْلِيَّة)

Kādiriyye tarikatının
Ebü'l-Abbas Safiyyüddin Ahmed
b. Ömer ez-Zeylaî el-Ukaylî'ye
(ö. 704/1305)
nisbet edilen bir kolu
(bk. KÂDIRİYYE).

ZEYNEB

(زَيْنَب)

Zeyneb bint Muhammed
(ö. 8/629)

Hz. Peygamber'in kızı.

Hicretten yirmi üç yıl önce Mekke'de dünyaya geldi. Hz. Muhammed'in Hatice'den doğan ilk kızıdır. Annesi ve kardeşleriyle birlikte müslüman oldu. Teyzesi Hâle bint Huveylid'in oğlu Ebü'l-Âs ile evlendi. Bu evliliğin İslâmiyet'ten önce (Abdürrezzâk es-San'ânî, VI, 144) veya İslâmiyet'in ilk yıllarında gerçekleştiğine dair iki rivayet vardır. Câhiliye devrinde evlenmeleri uzak bir ihtimaldir, ancak küçük yaşta evlilik teklifini olumlu karşılayıp söz kesilmiş olması da mümkündür. Kocasını Mekke'nin zenginlerinden ve kendisine emanet bırakılacak derecede güvenilir bir kimseydi. Bu evlilikten Ali ve Ümâme adlı iki çocukları doğdu. Ebü'l-Âs, Zeyneb'in müslüman olması yönündeki teklifini kabul etmese de onun dinî inancına karışmadı. Müşrikler, Zeyneb'i boşadığı takdirde kendisini dilediği kızla evlendirmeyi vaad ettikleri halde o buna razı olmadı ve eşini boşamayacağını ilân etti.

Resûl-i Ekrem ve diğer çocukları Medine'ye hicret edince Zeyneb kocası izin vermediği için Mekke'de kaldı. Kocasını Bedir Gazvesi'ne müşriklerin safında katılıp esir düştü. Müşrikler esirlerinin serbest bırakılması için fidye gönderdiklerinde Zeyneb de bir miktar mal ve annesinin evlenirken kendisine hediye ettiği gerdanlığı yolladı. Hz. Peygamber gerdanlığı görünce çok duygulandı ve ashâbından gerdanlıkla birlikte kızının gönderdiği malın kendisine iade edilmesini, kocasının da serbest bırakılmasını istedi. Resûl-i Ekrem, damadını Mekke'ye vardığında Zeyneb'i Medi-

ne'ye göndermesi şartıyla serbest bıraktı. Ebü'l-Âs da dönüşünde Zeyneb'in Medine'ye hicretine izin verdi. Zeyneb kocasının kardeşi Kinâne ile Medine'ye doğru yola çıktı. Kendisi, Hz. Peygamber tarafından gönderilen Zeyd b. Hârise ile ensardan bir sahâbiye Mekke'nin dışında Batn-ı Yecce mevkiiinde teslim edilecekti (Ebû Dâvûd, "Cihâd", 121; Hâkim, IV, 45-46). Bazı Kureyşliler onların yola çıktığını öğrenince peşlerine düştüler; Hebbâr b. Esved ile Nâfi' b. Abdükays, Zûtûvâ'da kendilerine yetiştiler. Hebbâr, Zeyneb'in devesini mızrağıyla ürkütünce Zeyneb bir kayanın üstüne düştü ve kaburga kemiği kırıldı, bu arada karnındaki çocuğu düşürdü ve ölünceye kadar bu kırığın acısını hissetti. Ebû Süfyân Kinâne'ye, Kureyşliler'in düşmanı olan birinin kızını gözleri önünde alıp götürmesinin doğru olmadığını ve geceleyn yolculuk yapmalarının daha uygun olacağını söyledi. Geceleyn yola çıkan Kinâne, Zeyneb'i Zeyd b. Hârise'ye teslim etti. Bu olay üzerine bir seriyye yollayan Resûl-i Ekrem, Hebbâr ile Nâfi'in yakalanıp öldürülmelerini emretti. Fakat seriyyeye katılanlar onları bulamadı. Hebbâr da Mekke fethinden sonra Medine'ye dönerken müslüman oldu.

Kocasının müslüman olmaması bir araya gelmelerine engel teşkil ettiğinden altıncı yılın sonuna kadar Zeyneb Medine'de, kocası Mekke'de yaşadı. Ebü'l-Âs'ın bu zaman içinde Uhud Savaşı'na katıldığı zikredilmektedir (Abdürrezzâk es-San'ânî, VII, 171). Ebü'l-Âs, 6 (628) yılında Kureyşliler'in kendisine teslim ettiği ticaret mallarıyla birlikte Suriye'den dönerken Zeyd b. Hârise kumandasındaki bir seriyye onu ve yanındakileri esir alıp mallarına el koydu. Fakat Ebü'l-Âs ellerinden kaçtı ve geceleyn Medine'ye gitti. Zeyneb'i bularak ondan kendisine eman verilmesini, Kureyşliler'in ticaret malının da iadesini istedi. Zeyneb ona eman verdiğini bildirdi ve babasından isteğinin yerine getirilmesini rica etti. Resûl-i Ekrem, her müslümanın eman verme yetkisinin bulunduğunu söyleyip Zeyneb'in isteğini kabul etti, ancak karı-koca olarak bir araya gelmelerinin mümkün olmadığını söyledi. Ebü'l-Âs, Mekke'ye dönünce malları sahiplerine teslim etti. Ardından Mekkeliler'e İslâmiyet'i kabul ettiğini bildirdi ve kendilerinin mallarına el koyacağı zannına kapılmamaları için daha önce müslüman olduğunu açıklamadığını belirtti. 7. yılın (629) Muharrem ayında Medine'ye hicret etti. Resûl-i Ekrem de onların daha önceki nikâhlarıyla evliliklerinin devamına izin verdi.

Zeyneb henüz otuz bir yaşında iken Medine'de vefat etti; ölüm sebebi hicret sırasında yaşadığı hazin olaydan kaynaklandığı için şehid sayıldı (Nüveyrî, X, 212; Şevkânî, s. 282). Cenazesini Hz. Peygamber'in hanımları Sevde ve Ümmü Seleme ile sahâbilerden Ümmü Atıyye ve Ümmü Eymen yıkadı. Resûl-i Ekrem cenazenin nasıl yakanacağını onlara tarif etti ve kendi izârını vererek kızının vücuduna kefen olarak sarılmasını istedi (Müslim, "Cenâ'iz", 40), cenaze namazını bizzat kendisi kıldırdı. Kızı Bakî Mezarlığı'na defnedilirken çok üzgün halde kabre inen Resûl-i Ekrem'in kabirden çıkarken tebessüm ettiği, sebebi sorulunca da kızının kabir azabının şiddetine dayanamayacağını düşünerek onun kabir azabı çekmemesi için dua ettiğini ve duasının kabul edildiğini söylediği rivayet edilmiştir (Hâkim, IV, 49). Zeyneb'in Dimaşk veya Kahire'de medfun olduğuna dair bilgi doğru değildir. Zeyneb'in oğlu Ali henüz ergenlik çağına ulaşmadan vefat etti; kızı Ümâme ise teyzesi Hz. Fâtıma'nın isteğiyle onun vefatından sonra Hz. Ali ile evlendi ve Hasan ile Hüseyin'e anelik yaptı.

Peygamber ailesinin diğer fertleri gibi Zeyneb de güzel bir ahlâka sahipti. Resûlullah onu sever ve överdi. Ebü'l-Âs'ın Zeyneb'in faziletinden bahseden bazı beyitleri bulunmaktadır (*a.g.e.*, IV, 47). Zeyneb, İslâm'ın yayılması için gayret göstermiş, babasına yardım etmeye çalışmış, Resûl-i Ekrem, Mekke'de İslâm'ı tebliğ ederken müşrikler tarafından üzerine toprak atıldığında yetişip babasının yüzünü yıkamış, babası da kendisine, "Babam kötü duruma düşecek diye korkmal!" demiştir (Taberânî, XX, 342). Resûlullah, Zeyneb ve çocuklarıyla yakından ilgilenir, zaman zaman çok sevdiği torunu Ümâme omzunda olduğu halde namaz kılardı (Ebû Dâvûd, "Şalât", 165). Ümâme ağır bir hastalık geçirdiğinde Zeyneb babasına haber gönderip eve gelmesini istemiş, Resûl-i Ekrem eve gelip torununu o halde görünce ağlamış ve ağlamanın Allah'ın verdiği merhamet duygusundan kaynaklandığını belirtmiştir (Taberânî, I, 135). Hz. Peygamber'in Mekke'nin fethi sırasında da Zeyneb'in oğlu Ali'yi terkisine bindirdiği rivayet edilmiştir (*a.g.e.*, XXII, 424).

BİBLİYOGRAFYA :

Abdürrezzâk es-San'ânî, *el-Muşannef* (nşr. Habîbürrahman el-A'zamî), Beyrut 1403/1983, V, 225; VI, 144; VII, 168, 171; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 657; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VIII, 30-36; Belâzürî, *Ensâb*, I, 397-400; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* (nşr. Hamdî Abdülmeccid es-Selefi), Kahire, ts. (Mektebetü İbn Teymiyye), I, 135; XX, 342; XXII,